

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 10

ОКТОБАР 1954

ГОДИНА VI

Пуковник **ПЕРО МОРАЧА**

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОДБРАНЕ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ

Пошто се одбрана у току Другог свјетског рата често није могла одржати, данас се у савременој војној литератури може наићи на разна мишљења у којима провејава невјерица према оним формама рјешавања проблема одбране, које су својевремено биле мање-више општеважеће. Па и у нашој војној литератури наилазимо на нека мишљења која се заснивају и на искуствима из ратова наших народа, особито из НОР-а, али и на таква која немају везе са тим искуствима. Иако, разумије се, у евентуалном будућем рату нећемо копирати поступке у одбрани српске војске из Првог свјетског рата или НОВЈ из НОР-а, ипак бисмо учинили тешку грешку ако бисмо заборавили да се наш човјек, са свима својим познатим квалитетима, у тим ратовима борио за своју слободу на свом земљишту и против моћније освајачке војске. Због тога је и његова борба била одраз његове моралне чврстине, борбености, самопријегора и стваралаштва. А борци и старјешине, који посједују такве особине, сигурно су најбоља гаранција за изградњу непобједиве армије и њене ратне вјештине. Чиме би се другим могле објаснити сјајне побједе наших народа у последњим ратовима?

То су разлози који су ме руководили да се упустим у анализу одбране Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ), тим прије што сматрам да њена искуства у том погледу могу и морају бити једна од полазних основа за стварање наших савремених погледа. Међутим, потпуно сам свјестан да нимало није лак посао уопштити сва та искуства и пронаћи све што је било општеважеће и заједничко за сва та дејства, пошто су она била и веома духовита и разноврсна и по замисли и по извођењу.

У овом чланку ћу анализирати одбрану НОВЈ, тј. њену одбрану почев од стварања бригада, дивизија и корпуса па све до операција

за коначно ослобођење наше земље, када је НОВ, и по карактеру своје организације, и по техничкој опремљености, и по методу дејстава, постала савремена армија.

Наше гледање на одбрану

Устанак је неспојив са одбраном, јер је у самом његовом појму офанзивно дејство садржано као основни закон, чије поштовање и примјена претстављају први услов за успјех устанка. Овај закон у основи важи за све могуће форме кроз које се устанак развија и води, па тиме и за партизански рат. Чим се партизани лате одбране или покушају да се на бојишту понашају као регуларна армија, они тиме губе не само своје најубојитије оружје него и битку. То није потврдило само искуство из многих партизанских ратова у историји, већ и наше властито у НОР-у. У оном моменту када су бројно слаби, брзопокретни и брзодејствујући, искључиво офанзивни партизански одреди испунили свој основни задатак, тј. постали језгро масовног оружаног устанка и развили се у крупне оружане формације — партизанске одреде од по неколико стотина до неколико хиљада бораца, отпочела је и криза у даљем вођењу оружаног устанка. Та криза се утолико више испољавала уколико су партизански одреди постајали гломазнији. А какви су били основни узроци те кризе? Прије свега, велика гломазност тако крупних територијалних формација није им дозвољавала да и даље успјешно примењују искључиво офанзивну тактику малих партизанских одреда — тактику брзих, многобројних и непрекидних акција — тактику наметања борбе непријатељу и вјештог избјегавања оне коју овај жели да наметне, али опет исувише слабе и бројно, и организациски и технички да би се могле у фронталним сударима супротставити савременој окупационој армији. Створивши простране слободне територије, ове су се снаге нашле везане за њихове границе или за „мртве блокаде“ већих непријатељских гарнизона, које нијесу биле у стању уништити. Ако таквом општем положају додамо и чињеницу да се окупатор већ био прибранио од првих удараца и отпочео крупним снагама офанзивне операције на жаришта устанка у земљи, неће бити тешко закључити да је форма организације и метод дејства партизанских одреда био дошао у завршну фазу и постајао све више кочница даљег развитка. Све се више испољавала тенденција губљења иницијативе и офанзивног духа, тенденција преласка у одбрану. Тиме је ослободилачка и револуционарна борба била ушла у озбиљну кризу, чији је основни узрок, дакле, била криза тактике и стратегије крупних устаничких партизанских формација, због чега смо имали и неколико неуспјеха током Прве, Друге и Треће непријатељске офанзиве. Под ударцима окупаторских снага пуцали су партизански фронтови, нестајале слободне територије, а заједно с њима и за њих везане оружане формације — партизански одреди. Искуство показује да ову кризу нису могли савладати многи партизански покрети у историји. Међутим, наш Вр-

ховни командант је, на темељу специфичних услова код нас, нашао генијално ријешење. Колико год су прве непријатељске офанзиве имале успјеха, оне нијесу биле одлучујуће, јер нијесу постигле уништење оружаног устанка. Напротив, у процесу непријатељских офанзива из устанничких снага ницале су наше квалитативно нове јединице — бригаде, које су биле у стању да осујете циљеве непријатеља и да се покажу неуништивим. Умјесто брзопокретних, брзодејствујућих и искључиво офанзивних, бројно слабих партизанских одреда из првих дана устанка, створене су бригаде које су биле још покретљивије и брже, са још више израженим офанзивним карактером, невезане за одређену територију, са неупоредиво већом ударном снагом и борбеном вриједношћу. Њиховим стварањем наше војно руководство је поново преотело иницијативу од непријатеља и задржало је у својим рукама, без обзира на веома неповољан однос снага.

Стварање бригада, а затим дивизија, корпуса и НОВЈ, није значило да се код нас одустало од партизанске организације и тактике. Тиме је само партизански рат добио један нови, дотада у пракси невиђени замах. Он се, уствари, развио у тешки, вишегодишњи перманентни сукоб бројно и технички неједнаких страна — у „партизански рат у ширем смислу“ или „комбиновани рат“, како се код нас обично зове. И баш зато што је створена армија задржала и на виши ниво подигла основне одлике партизанског рата, она је успјела да наметне своју вољу моћној окупационој армији, да развије невиђени иницијативни дух и да води до краја офанзиван рат. Умјесто малих и даноћних, неповезаних партизанских препада одигравали су се крупни даноћни нападни бојеви и операције повезани једном идејом; умјесто ишчежавања пред непријатељском експедицијом вршени су снажни противудари и противофанзиве; умјесто многих и ситних партизанских покрета у циљу да се постигне изненађење извођени су многи, крупни маршманеври и офанзиве које су доводиле до значајних побједа; умјесто малих и сасвим несталних слободних територија створане су крупније и све сталније слободне територије. На ситној партизанској тактици, чија дејства карактерише раздробљеност и самосталност многобројних одреда уз једино обавезну идејну везу, изграђиван је један цјеловит метод дејстава једне нове армије, која се већ у току 1942 године појавила на свјетској ратној позорници.

Из таквог стања логично је произлазило и одговарајући став наше нове војске у погледу одбране, при чему се она ни овдје није одрекла своје партизанске традиције.

У одбрану, начелно, прелази слабији. Он препушта иницијативу непријатељу и ограничава своју слободу рада, настојећи да кроз погодне форме одбране ломи замах непријатељског напада и примора га да стане. Међутим, иако је била бројно и технички неупоредиво слабија од непријатеља, НОВЈ није смјела ни помишљати на одбрану, односно дозволити да дође у ситуацију да се брани. А ако је силом прилика била принуђена да ту и тамо, макар и за кратко вријеме и са дијелом снага, пређе у одбрану — та одбрана је морала носити карактеристике њеног метода дејства уопште, морала је бити аде-

кватан одраз оних основних начела на којима је изграђивана и употребљавана. И овдје је као и код партизана — гериле — био основни закон „нападај да се не би бранио и брани се нападајући“. То значи да су и схватање одбране и метод њеног извођења базирали на партизанском (у ширем смислу) карактеру НОВ и да је одбрана у њеним дејствима имала другостепен значај. Но, без обзира на то, ипак је за нас од интереса да разматрамо ту одбрану, јер кроз то можемо наћи одговор и на неколико веома значајних питања, која се односе и на проблеме одбране уопште. Међу таква питања спадају: како је НОВ, и у условима веома неповољног односа снага и крупних непријатељских офанзива, успијевала да избјегне ангажовање својих главних снага у одбрани, затим како је успијевала да се у извођењу одбранбених дејстава супротстави далеко јачем непријатељу и, на крају, како јој је полазило за руком да и у току дефанзивних дејстава у највећем степену сачува иницијативу и слободу акције и да се никада до краја не потчини вољи непријатеља?

Када су, под каквим условима и с каквим циљем јединице НОВЈ прелазиле у одбрану?

Одржати иницијативу и непрекидним офанзивним дејствима наметати непријатељу облике борбе био је основни закон дејства НОВ. Према томе, тај закон је у исто вријеме, начелно, искључивао и могућност њеног преласка у одбрану, чак и у току великих непријатељских офанзивних операција, јер би прихватање наметнуте борбе у таквим случајевима значило исто што и пораз. Међутим, тада више није била могућа ни примјена познатог партизанског принципа „ишчезавања“ пред јачим непријатељским снагама, зато што крупне формације више нијесу могле „ишчезавати“. Због тога је било неопходно наћи такве облике дејстава чијом би се примјеном избјегли ударци основних снага непријатеља и, у што краћем року, онемогућило њихово наступање. То се могло постићи једино противдејством — противманевром. Партизански принцип „ишчезавања“ еволуирао је у смислу разбијања непријатељских офанзива противофанзивама основних снага НОВ, док је један њен дио — у циљу стварања потребног времена и услова за обезбјеђење припрема и извођења противофанзиве — прелазило у одбрану.¹⁾

¹⁾ Са овим се поклапао и захтјев за одбраном слободне територије. Далекосежни циљеви борбе постављали су од самог почетка потребу стварања слободних територија. То је био битан услов за развој војске и револуције. Он је још више био истакнут после стварања регуларне армије и АВНОЈ-а, јер та армија, као и свака друга, није могла без позадине, нити је било могуће стварање нове државе и осталих тековина револуције без стварања слободне територије. А већ једном створена и организована слободна територија није се ни смјела ни могла напуштати без потребе и преко ноћи. Она је, начелно, осигуравана и проширивана офанзивним дејствима снага НОВ, док је само у изузетним случајевима — за вријеме већих непријатељских офанзивних операција — било нужно да се та територија осигура преласком у одбрану макар и за краће вријеме — бар дотле док се не склоне позадинске јединице и уста-

У офанзивним дејствима јединица НОВ помоћне снаге имале су обезбјеђујућу улогу, и то на оним правцима одакле се очекивала непријатељска интервенција. А пошто су та офанзивна дејства, уопште узев, извођена концентрисаним снагама и послије стварања потребне надмоћности на правцу или објекту таквог дејства, за спречавање интервенције непријатељских јачих снага, која се — с обзиром на могућност њиховог брзог транспорта — могла брзо испољити, одређивали смо мањи дио снага, које су свој задатак најчешће рјешавале одбраном. До тога је најчешће долазило за вријеме напада на насељена мјеста, на поједине утврђене рејоне, комуникациске чворове, итд.

*О специфичностима услова под којима је НОВ водила одбрану
и о карактеру те одбране*

Овдје нас у првом реду интересују основне карактеристике одбране НОВЈ, јер би анализа поступака њених јединица у одбрани без тога остала недовољно јасна. Осим тога, многе оцјене и закључци, донијети на темељу анализе бојева и операција, остали би можда недовољно убједљиви баш ради тога што се карактер одбране НОВ умногоме разликује од одбране у „нормалним“ условима, и што би свако свођење прве на другу, свако гледање прве кроз поставке и обрасце друге, ту анализу довело у ћорсокак.

Мјесто и карактер одбране НОВ био је условљен у првом реду офанзивним карактером њеног ратовања. Та војска, која је израсла

нове и народ не припреме за нову офанзиву. На слободној територији у току Четврте непријатељске офанзиве, НОВ је имала не само изграђен систем власти, већ и солидно организовану позадину са болницама, магацинима, радионицама, итд. Зато је требало обезбиједити одбрану тих база и позадине бар за извјесно вријеме, да би се евакуисале те установе и да би се народ припремио за офанзиву. Тако исто је и Штаб Треће оперативне зоне Хрватске, пред почетак непријатељске офанзиве „Браун“, у прољеће 1943 године, на Славонију, одлучио да 4 дивизија брани територију прва три дана док се припреми народ, склоне болнице, позадинске установе, органи власти, итд., да би се послије тога јединице забациле за леђа основних непријатељских снага и прешле на офанзивна дејства, итд.

Треба истаћи да су тактичко-оперативни поступци за разбијање повремених непријатељских офанзива еволуирали упоредо са развојем и јачањем НОВ. Док је у првом периоду те еволуције НОВ била изразито подијељена на главнину — Главну оперативну групу — под непосредном командом Врховног штаба (која је била носилац свих великих офанзивних подухвата и истовремено објекат великих непријатељских офанзива), и остале снаге размјештене по свима крајевима земље, које су биле претежно у стадијуму прерастања из територијалних устаничких формација у регуларне јединице, дотле су у другом периоду еволуције на читавој територији земље дејствовале дивизије и корпуси НОВ без изразито концентрисане главнине на релативно уском простору. За први период карактеристичне су крупне офанзивне операције Главне оперативне групе, али, такође, и неколико крупних непријатељских офанзива — Трећа, Четврта и Пета — које су се сручиле свом жестином на Главну оперативну групу и снаге које су на њу биле непосредно наслоњене. Због тога овај период, поред великих противофанзива НОВ, обилује и тежким, неравним и упорним одбраненим бојевима и операцијама. У другом периоду (за чији почетак мо-

из оружаног устанка још у периоду док су силе Осовине биле у наступању на свима фронтovima, могла је јачати и побјеђивати само под условом да сачува офанзивни дух и наметне непријатељу за себе најповољније а за њега најнеповољније облике дејстава. Правилним рјешењем овог проблема уједно су се стварали повољни услови за очување таквог офанзивног духа и у току извођења одбранбених дејстава.

Тај проблем је позитивно ријешен баш због тога што између нас и непријатеља није било оног класичног тијесног контакта, а још мање непрекидног стратегиског фронта, јер одлуку о стварању регуларне армије из устаничких територијалних формација нијесмо везивали за стварање фронта и за фронтално ратовање. Њено стварање није било везано за примање рјешавајуће битке, већ су, напротив, прве бригаде те регуларне армије створане у оном моменту када су крупне територијалне формације наоружаног народа највише испољавале тенденцију за фронталним ратовањем, у таквом моменту када је било крајње вријеме да се отклони та тенденција и да се поново оживи и на виши степен подигне покретљивост, маневарска способност и иницијативни дух наших снага. Стварање регуларне армије, према томе, значило је одлагање рјешавајуће битке у условима веома неповољног односа снага баш зато да би се односиле побједе, тукао непријатељ и јачале властите снаге, припремајући се тако и за ту битку.

У чему лежи значај избјегавања тог чврстог фронталног контакта на нашем ратишту? Углавном, у томе што је то омогућило пот-

жемо узети половину 1943 године, када су крупне снаге НОВ дејствовале у највећем дијелу земље и када се однос снага постепено мијењао у њихову корист), окупатор је био приморан да своје повремене офанзивне операције води на више територија и мањим снагама и да се притом задовољава све скромнијим циљевима (овлађивањем неком значајнијом комуникацијом, обезбјеђењем значајног рејона, и т.сл.) Тај други период је у исто вријеме био и период крупних офанзивних операција НОВ, стим што су и поступци њених јединица за вријеме већих непријатељских офанзива добили други карактер. Тако, на примјер, у току Шесте и Седме непријатељске офанзиве наше јединице (које су биле већином децентрализоване), начелно, нијесу примале одбрану на правцима офанзивних операција непријатеља, већ су офанзивно дејствовале на бокове и на позадину непријатеља и притом концентрисаним снагама често пута изводиле веома успјешне офанзивне операције против ослабљених непријатељских гарнизона и колона. Уколико су наше снаге, макар и привремено, морале примити и одбрану, то је онда циљ такве одбране био скоро редовно да се јединице што прије одлијепе од главних непријатељских снага и да се створе повољни услови за извођење постављених офанзивних задатака.

Овдје су особито карактеристични примјери из периода од краја 1943 до августа 1944 године када је непријатељ тежио да спријечи продирање снага НОВ у Србију и њено ослобођење. Томе се окупатор супротстављао предузимањем низа офанзивних операција против наших снага, настојећи да их примора на дефанзивна дејства. Ове, међутим, нијесу примале такве борбе, већ су настојале да се што прије одлијепе од концентрисаних снага непријатеља и пријеђу на извршење својих офанзивних задатака. Тако су поступали: 5 дивизија у Шестој непријатељској офанзиви и 2 корпус, 1 пролетерска и 6 дивизија у операцији „Рибецал“ у августу 1944 године, итд.

пуну оперативну слободу НОВ, јер није била ограничавана ни тереном, ни „загушавањем рупа“ на расплинутом фронту, нити везана некаким објектима, итд. Она је могла да својим, иначе у цјелини слабијим снагама, на одређеном правцу створи надмоћност и офанзивно дејствује на такав начин који њој најбоље одговара и непријатељу највише смета. Насупрот томе, због непостојања стабилног одређеног фронта, непријатељ није имао оперативне слободе, био је везан за територију, за центре, за индустријске рејоне, за комуникације, и распарчан такорећи све до батаљона и чете, тим прије што никада није могао бити начисто с тим који је слиједио циљ офанзивне акције ове или оне јединице НОВ. Тиме се и може објаснити зашто се непријатељ налазио у стратегиској дефанзиви пред нашом бројно и технички слабијом војском и што је основна карактеристика тога рата била у томе што је НОВ нападала, а непријатељ се бранио. А основне карактеристике ситуације у таквим случајевима када је непријатељ концентрисао јаче снаге и прелазио у повремене офанзиве огледале су се у овоме:

1) НОВ је била увијек способна — будући оперативно слободна — да избјегне удар основних снага непријатеља и пређе у противофанзиву, не примајући рјешење вођењем дугих исцрпљујућих фронталних борби које је непријатељ желио да наметне. При томе противофанзива није никада имала циљ да се слободна територија брани непосредно и по сваку цијену, нити је била усмјерена непосредно на основне непријатељске снаге које врше офанзиву. Напротив, благодарећи својој оперативној слободи, она је могла да избјегне судар са концентрисаним снагама непријатеља и да брзим офанзивним дејствима на изабраном правцу противофанзиве компромитује непријатељску офанзиву и примора непријатеља да своје концентрисане снаге поново враћа у угрожене рејоне, гарнизоне и упоришта.

2) Одбранбена дејства НОВ била су везана искључиво за извођење противофанзиве и њој потпуно потчињена. Другим ријечима, она је своје основне снаге од самог почетка оријентисала само на противофанзиву, повјеравајући одбранбена дејства помоћним снагама, и то само за оно вријеме и у оноликим размјерама колико је било потребно да се обезбиједи прелазак у ту противофанзиву. Изузетно, када би у процесу одбране били створени погодни услови и повољан однос снага, наше јединице би прелазиле и у противудар на главне непријатељске снаге.²⁾

3) Непријатељ никада није могао благовремено сазнати гдје, на који начин, с каквим намјерама и с каквим ће се снагама бранити,

²⁾ Познат је примјер противудара снага Хрватског корпуса на италијанске главне снаге у рејону Горњег Лапца у току Четврте непријатељске офанзиве, којим је била разбијена дивизија „Sassari“, што је уједно значило и слом те офанзиве у Лици. Карактеристичан је, такође, противудар снага 2 корпуса на главне снаге непријатеља које су продрале правцем Чакор—Андријевица у непријатељској офанзиви на Херцеговину, Санџак и Црну Гору у јулу 1944 године, којом приликом је разбијена 21 СС дивизија „Скендерберг“, а тиме и офанзива.

а гдје ће нападати јединице НОВ. Претпоставке на темељу којих је планирао офанзиву и ситуација у којој је приступао реализацији тога плана биле су често сасвим различите, јер су се снаге НОВ налазиле стално у покрету, извршавајући офанзивне акције на различитим правцима по плановима својих команди. Отуда та незгода — иначе општеважећа — нигдје као у нашем рату није била тако велика и утицајна.³⁾ Према томе, невезаност јединица НОВ за фронт и њихова оперативна слобода биле су главни разлози што се ниједна офанзивна операција непријатеља није могла спровести по замишљеном плану и што није постигла постављени циљ. Иако је прешао у офанзиву, непријатељ, очигледно, није имао потребну оперативну слободу, коју је све више губио уколико се офанзива више развијала. Дакле, једна врло значајна одлика нашега рата састоји се и у томе што је непријатељ у својим офанзивним операцијама све више губио иницијативу и што му је слобода акције све више и више сужавана. У таквим је условима слободна територија (која за НОВ није имала пресудну улогу) за непријатеља практично постајала искључиви циљ офанзиве, јер је био приморан да своја дејства планира према слободној територији, по појединим њеним линијама и објектима, а не по положајима јединица НОВ, тј. по њиховом фронту, пошто овога није било. Он је зато и могао привремено окупирати слободну територију, али тиме није могао разбити и уништити снаге НОВ које су се на њој налазиле.

4) У таквим условима простор је сасвим различито утицао на дејства непријатеља, с једне, и на дејства јединица НОВ, с друге стране. У таквом, фронтом неодређеном, територијалном рату немогуће је потпуно овладати простором без обзира на снаге и технику, јер је тај простор у стању да прогута и највећу армију. Чим се бранилац одрекне фронта, нападачу је увијек простор преширок и, без обзира на бројне снаге, на савремен и моћан транспорт, на авијацију и тенкове, итд., он га не може савладати, а свако ширење водило би цијепану снага и њиховом губљењу. Ако томе додамо дејства јединица НОВ, које су се мањим или већим дјеловима даноноћно појављивале тамо гдје им се нападач најмање надао, онда можемо добити праву слику какве је тешкоће имао непријатељ у погледу савлађивања простора. Насупрот томе, простор је својом ширином и дубином омогућавао јединицама НОВ да примјењују најразноврсније, најслободније и најцијелисходније форме маневра и да тиме уствари овладају и самим простором.

³⁾ У то ћемо се увјерити ако погледамо елементе ситуације на којима је планирана прва операција Четврте офанзиве „Вајс“-1, и оне када је отпочело њено извођење. Или: одбрана Хрватског и Босанског корпуса за вријеме те операције створила је код непријатеља утисак да се ту ради о основним снагама НОВ, па је он на тој претпоставци приступио спровођењу раније планиране друге операције Четврте офанзиве — „Вајс“-2 истог оног дана када је Главна оперативна група отпочела противофанзиву и тиме компромитовала планирану операцију. Или: компромитовање планираног посиједања кањона Пиве и Таре довело је коначно до неуспјеха читаву Пету офанзиву, итд.

Од наведених фактора зависили су и карактер одбране НОВ и услови под којима се она прихватала и водила. А од тих услова нијесу зависили само улога одбране, њен однос према нападу и наступању уопште, већ и наш метод организације и вођења одбранбеног боја и операције. Друкчије није ни могло бити, јер наше гледање на методе вођења одбране није могло бити друкчије од гледања на мјесто и улогу одбране. Ми смо начелно били против одбране на дугим и расплутим фронтovima зато што би нам таква одбрана спугавала иницијативу и слободу рада и што бисмо у њој тргјели више губитака а задавали мање удараца непријатељу. Па и ако смо је негдје морали прихватити, чак и под повољним условима, настојали смо да је се што прије отарасимо и да што брже повратимо оно нормално стање у коме ћемо опет добити оперативну слободу да бисмо могли нападати на непријатеља који је везан, распарчан и принуђен да се брани. То је било могуће само под условом да се и у одбрани сачува и испољава офанзивни дух, да се и за вршимо његово извођења природе непријатељу такви облици борбе у којима ће његова преимућства бити паралисана а наше предности доћи до јачег изражаја.

Због свега тога су се организација и метод извођења одбране јединица НОВ битно разликовали од оних у т.зв. „нормалним“ условима. Ако се снага њене одбране није могла испољавати у фортификациској организацији положаја и појасева са организованим системом ватре и препрека, у дубини те одбране, у снази резерви и других ешелона, у комбиновању њиховог жилавог отпора из ровова и активних дејства, онда су њене јединице морале пронаћи неки нови поступак у организацији и извођењу одбране. Овај се проблем оштро истицао у нашем рату, али се не би могло рећи да је само за њега био специфичан. Пошто је виталност одбране била знатно пољуљана у Другом свјетском рату, није чудо што се данас на том пољу много лута и трага.

Анализа одбранбених бојева и операција НОВ недвосмислено показује да се снага одбране наших јединица испољавала у њиховој активности, везаној са примјеном најразноврснијих облика маневра и тежњом да се по сваку цијену избјегну дуге, исцрпљујуће позициске борбе и да се борба брзо одлучује у непосредним сударима. То је произилазило из правилног схватања улоге и циља одбране и општих услова које смо изнијели.

Разматрајући те опште услове ми смо видјели тешкоће на које је непријатељ наилазио у извођењу својих офанзивних операција. Ако му је раније — када је прелазио у офанзиву на партизанске одреде — понекад и успјело да их због њихове територијалне зависности и инертности веже и примора на фронтална дејства и да их фронтално потискује и око њих стеже тактички обруч, то му касније, у офанзивама против НОВ, није полазило за руком. Он је и против своје воље био принуђен да подешава начин рада у овим условима. Зато у његовим офанзивним операцијама није било фронталног развијања снага, пробоја утврђених линија и употребе других ешелона у оперативној дубини браниоца, итд., што би му најбоље одговарало. Непри-

јатељ је био приморан да предузима брзе продоре у дубину територије у циљу посиједања значајних тачака и цијепања и опкољавања наших снага. А овдје је одлучивала брзина. Непријатељ је увијек настојао да постигне већу брзину од оне којом би јединице НОВ могле да припреме и предузму свој противманевар. То га је силило да ствара јаке маневарске групе везане за комуникације и засићене свима родовима војске, или лако покретљиве брдске планинска јединице на тежем терену.⁴⁾

Због тежње за што већом брзином у развоју операција (којом се овдје рјешавало и питање у чијим ће рукама бити иницијатива, јер је нападач није могао обезбиједити све дотле док не примора снаге НОВ да приме наметнуту борбу, пошто су и оне, у противном, биле у стању да предузму противманевар) одлучне борбе су се везивале искључиво за поједине правце (често међусобом тактички неповезане) и изводиле уз велику покретљивост и динамичност.

Такви услови различито су утицали на дејства нападача и браниоца. Тежња за брзим продорима на појединим правцима, с једне, и неизвјесност у погледу распореда и намјера јединица НОВ, с друге стране, утицале су веома неповољно на рад непријатеља на појединим правцима, а тиме и на развијање цјелокупне операције по замишљеном плану. Све то је испољавало свој утицај у овоме:

— прелазећи у наступање одређеним правцем, непријатељ није могао нападати по начелима која важе за „нормалне“ услове, јер није било ни одређеног фронта ни контакта са браниоцем које је тек требало успоставити. Тежња за избјегавањем изненађења супротна је брзини којом треба развијати дејства. А због све дубљег продирања на одвојеним правцима, поједине маневарске групе су се све више изоловале и осјећале несигурније, јер је бранилац имао све више услова да их почесно туче и дејствује на њихове бокове и позадину;

— тек онда када успостави тјешњи контакт (до којег је обично долазило последице изненадног дејства браниоца са прикривено посједнутог доминантног положаја и на основу већ створене идеје маневра) непријатељ је био принуђен да се развија под борбом, и под неповољним условима, губећи и вријеме и жртве. За то вријеме бранилац је могао да изврши измјене у плану одбране са циљем да приреди нова изненађења и примјени нове облике маневра, тако да је непријатељ морао да обуставља напад и врши нове припреме, да довлачи нове снаге, итд., губећи вријеме које се више није могло надокнадити;

— падом мрака непријатељ је постајао немоћан, још више се осјећао изолован и несигуран, те је обично и обустављао напад, обезбјеђујући се од ноћних дејстава јединица НОВ.

Све ово ишло је у прилог браниоцу, који је, осим тога, имао:

— иницијативу у избору одговарајућих положаја за одбрану, са свима предностима које отуд произилазе;

— слободу у избору и честом мијењању облика маневра;

— могућност брзог и енергичног дејства у моменту када се непријатељске снаге налазе у неповољном положају (одвојене од база, развучене, одвојене од ватрених положаја артиљерије, итд.);

— широке могућности за примјену ноћних дејстава у циљу узнемиравања непријатеља, уништавања његових истакнутих дјелова или разбијања читаве његове маневарске групе;

⁴⁾ Због тога је и основна оперативна идеја за операцију „Вајс“-1 била: брзо продирање главних маневарских група комуникацијама, а у Петој офанзиви: брзо посиједање кањона Пиве и Таре.

— могућност забацивања свих својих снага или њиховог дијела у позадину непријатеља.

У таквим условима био је измијењен и појам бојишта. Ту није било границе између линије фронта и између тактичке и оперативне дубине, нити су ове биле одређене. Ту су се борбе брзо преносиле с једне тачке на другу и одлучивале у енергичним и кратким сударима, при чему су се положаји брзо мијењали, а с њима и облици маневра и улоге браниоца и нападача. Као што сам већ рекао, за успјех такве одбране била је одлучујућа активност браниоцевих снага и примјена најразноврснијих облика маневра и по фронту, и по дубини, и по боковима нападача. Ово је потпуно одговарало и циљу одбране, који је обично био у томе да се непријатељ заустави, да се добије потребно вријеме за припрему и прелаз у противофанзиву на правцу на коме је непријатељ најслабији и гдје јој се најмање нада и да се успјешно ријеше проблеми слободне територије, обезбједи неки значајан пролаз за сопствене снаге или неке офанзивне акције главних снага од интервенције непријатеља, итд.

Организација одбране

Организација одбране је вршена у складу са потребом да се првенствено обезбједи активност браниоцевих снага. При томе су јединице НОВ — користећи раније истакнуту слободу у избору положаја — тежиле:

— да на брањеном правцу буде низ подесних линија за одбрану и довољно слободног простора за примјену разних облика маневара по дубини и на боковима;⁵⁾

— да положаји буду природно јаки и надвишавајући, да су подесни за извођења разних облика мањера и наткриљивање нападачевих бокова, а не подесни за његов развој и организацију напада, управо такви да и слабијем браниоцу омогућавају да својим активним дејствима разбије нападача;

— да су подесни за запречавање тенкоопасних праваца и природно јаки у ПТ смислу.

Бранилац је тежио да изврши посиједање таквих положаја у тајности у циљу постизања изненађења и да последије сваког судара са непријатељем изврши неопходне измјене не само у циљу избјегавања дејства артиљерије и авијације, већ и ради постизања поновног изненађења.

Браниочева тежња за активношћу огледала се и у груписању његових снага за одбрану. Наиме, његове главне снаге су начелно служиле за маневар и активна дејства ради чега је избјегавано не само развлачење и цијепање тих снага, већ и њихово уплитање у тешке позициске борбе. При томе се тежило да се обезбједи најефикаснија блиска, унакрсна и вишекатна ватра, комбинована са одлуч-

⁵⁾ Тако су наше јединице у познатом одбранбеном боју на правцу Бугојно—Г. Вакуф—Прозор најприје посјеле положаје на линији Планиница—Тихомишље—Сарајвилић, а затим се повлачиле на низ узастопних положаја све до последње, критичне линије: Вилића Гувно—Макљен—Застине.

ним покретима, као и погодни услови за извођење брзог и ефикасног маневра на бокове и позадину нападача. Зато су испред непријатељских главних снага најчешће остављани слабији дјелови, док се главнина налазила на погодном мјесту — позади, на једном или на оба бока, итд. Поред тога, самим борбеним поретком требало је обезбиједити што већу еластичност у циљу вршења брзих измјена било ради извлачења снага или ради њиховог прегруписавања на основу нове идеје маневра. А пошто се одбрана заснивала на брзим активним дејствима такоређи читаве јединице, резерве нијесу одређиване за отварање тактичке дубине, тј. за организацију и одбрану резервних и међуположаја, већ су начелно биле намијењене за парирање непријатељских успјеха у критичној ситуацији за браниоца, или су имале улогу носиоца активних дејстава читавог борбеног поретка. Ако се дио или главнина јединице, која је унапријед била одређена за активно дејство (како сам то горе изнио, јер је њено дејство већ унапријед планирано), не сматра резервом, онда су резерве у свим другим случајевима биле мање (обично другопотчињена јединица) или их није ни било. Тиме је јасно испољавана браниочева тежња да у противдејствима ангажује што јаче снаге.

С обзиром на велику покретљивост и динамичност на бојишту, фортификација је имала мањи значај, тако да је само у изузетним случајевима могла достићи онај значај који има у одбрани у „нормалним“ условима. Недостатак алата и васпитање бораца још од почетка устанка у оном офанзивном духу који је до краја прожимао доктрину НОВ, отежавали су извођење фортификациских радова и у оним ријетким приликама када се прелазило у одбрану. Чињеница је да су борци НОВ радије ишли у силовите јурише него што су се бранили из ровова. У рововима су се они психолошки тешко осјећали. Зато су наши борци и старјешине, чим би добили наређење за одбрану, тежили да се што прије отресе улоге браниоца и преузму улогу нападача. Чак и онда када је било очито да би ровови добро дошли, борци су их нерадо копали.⁶⁾

У погледу запречавања, јединице НОВ су поклањале највећу пажњу одбрани од тенкова. У том циљу су за одбрану бирани теже пролазни отсјеци земљишта, затим тјеснаци на комуникацијама, усјеци и сл., да би се могло извршити рушење. Ту би добро дошле ПТ мине, али их, нажалост, није било, нити их је било могуће заробити од непријатеља, јер му нијесу биле ни потребне за дејство про-

⁶⁾ Када се радило о упорној одбрани, ипак се све чешће запажала тенденција да се положаји фортификациски колико-толико уреде. Штаб 8 дивизије у извјештају ГШХ од 1 фебруара 1943 године, пошто је добио наређење да упорно брани правац Бихаћ—Лапац, пише: „... Одмах смо приступили организацији плана ватре и утврђивању наших положаја. Зато смо се обратили команди мјеста Д. Лапац да нам набави пијука, лопата, ћускија, сјекира, тестера, итд., као и радне снаге да бисмо могли утврдити што прије наше прве линије и прићи изграђивању положаја по дубини“.

24 јануара 1943 године у боју на Г. Вакуфу наше су се јединице „укопале“ према извјештају њихових штабова.

тив наших јединица. Иако је оно мало мина, којима су понекад располагале наше јединице, уствари, био примитиван производ њихових радионица, оне су ипак заустављале напад непријатељских тенкова и избацивали их из строја.⁷⁾ Постављене препреке обавезно су брањене, јер је то био најбољи начин да се нападач што дуже задржи и да му се нанесу губици.⁸⁾ Па ипак се показало да је динамична и активна одбрана најефикасније средство и против нападачевих тенкова.

Метод извођења одбране

Иако духовитост у руковођењу одбранбеним бојем и изобиље форми знатно отежавају уопштавање искустава, ипак се могу уочити нека начела којих су се придржавале јединице НОВ. Прије свега, оне су тежиле да изненаде непријатеља, који је продирао одређеним правцем, на тај начин што су последије кратког ватреног удара прелазиле у силовит јуриш са раније посједнутих положаја. То се често понављало и у току даљег извођења борби — увијек када се нашим јединицама пружала згодна прилика.

При томе се дешавало да је непријатељ одустајао од даљег напада, нарочито ако се радило о његовим слабијим снагама, које су биле разбијене или уништене, на примјер, у случајевима када су наше јединице — у циљу обезбјеђења напада на насељена мјеста или друга упоришта — прелазиле у одбрану праваца са којих се очекивала интервенција непријатеља. Међутим, за вријеме већих офанзива непријатељ се није одрицао својих планова, већ је довлачио нове снаге и продужавао напад. Али, ако би при томе претрпио губитке, био је приморан да се сређује, да мијења или тек ствара идеју напада и врши пре-групписавање снага и средстава, да отпочиње артиљериску припрему, итд., тако да је за дуже или краће вријеме остајао неактиван.⁹⁾ Најзад, ако је био исувише надмоћан, непријатељ је успијевао да одржи чврстину свог борбеног поретка, одбије противнапад браниоца и да одмах настави напад, при чему је обично долазило до одлучних и жестоких борби. Ако није могао приредити

⁷⁾ Тако је 5 дивизија мањим минским ПТ пољем од тих „партизанских мина“ зауставила напад тенковске чете на Пауновцу 31 јануара 1943 године.

⁸⁾ Послије пробоја са Зеленогорице у Петој непријатељској офанзиви дјелови 1 пролетерске бригаде оставили су прикривене бомбаше на порушеном мосту на цести Фоча—Миљевина за дејство на непријатељске тенкове, а штитили су их ватром главних снага са положаја.

7 дивизија је вјешто користила заробљене 3 противтенковске пушке, комбинујући њихово дејство са минама, бомбама и ватром аутоматских оруђа. На тај начин, она је уништила већи број тенкова у току Четврте офанзиве.

6 дивизија је у одбрани за вријеме Четврте офанзиве уништила или заробила 10 непријатељских тенкова.

⁹⁾ 23 јануара 1943 године на правцу Сански Мост—Бос. Петровац дјелови 717 дивизије кренули су ујутру ка положају 1 крајишке бригаде. 2 батаљон је пустио непријатеља на блиско отстојање, а затим га снажном ватром и јуришем разбио и одбацио уз велике губитке. Једна чета је том приликом заузела и ватрене положаје артиљерије. Непријатељ је био приморан да одустане од напада тога дана. Слично су поступали и дјелови 1 бригаде 6 дивизије бранећи Рашегино Брдо и Завишића Вршину, такође у Четвртој офанзиви, последњих дана месеца јануара. Претпостављајући да се ту налазе њихови положаји, Италијани су извршили артиљериску припрему, али су се ови дјелови за то вријеме били повукли на задњи нагиб и пошли на јуриш чим је престала артиљериска ватра.

овакво изненађење, бранилац се ограничавао само на ватрени препад да би нанео губитке непријатељу и добио потребно вријеме за извођење активних дејстава.

Тек када би отклонио последице изненађења, непријатељ је настојао да предузме организован напад и натјера браниоца да прими наметнуту борбу. При томе је бранилац био изложен артиљериској и авиоприпреми нападача, а затим јуришу његових бројно јаких снага које су обично подржаване и тенковима. Пошто нијесу имале скоро ништа да супротставе том непријатељском дејству, наше јединице су ријетко прихватале такав напад, а ако су биле принуђене да га приме, оне су тежиће да што више умање његову ефикасност. Зато је било само изузетних случајева да су се наше јединице „подметале под удар непријатеља“, како се то у рату обично говорило. Иако су неки одбранбени бојеви у појединим моментима добијали карактер позициске одбране, увијек је остала тежња да се она на неки начин избјегне. Наиме, бранилац је послије првог контакта стварао потребно вријеме за извршење измјене у начину своје одбране са циљем да сачува јединице од удара непријатеља и да створи услове за активно дејство. У том циљу могло је доћи до потпуног или дјелимичног напуштања првобитних положаја, а још чешће до измјене идеје маневра. То се вршило у највећој тајности како би бранилац сачувао потребну слободу, а тиме и могућност за нова изненађења непријатеља и нове облике маневра.

Међутим, ако се радило о надмоћнијим непријатељским снагама, које су испољавале крајњу упорност у постизању циља, одбрана одређених положаја је скоро редовно долазила у питање. Нападачева слобода акције се могла спутати једино активним дејством, односно противнападима. То је био једини начин да се нападач натјера на пасивност и да одбрана поприми карактер велике упорности и чврстине. Због тога се и читава организација одбране и идеја маневра заснивала на погодностима за извођење противнапада.

Противнапади су извођени и по дану и по ноћи. Најзгоднији моменти за дневне противнападе били су они када би нападач истурио свој центар и изложио један или оба бока; када би се удаљио од ватрених положаја артиљерије или када га тенкови не би више могли подржавати; када би му се напад гасио због губитака и снажног отпора браниоца; када би се добио утисак да је одбрана сломљена, итд. Противнапад се морао предузимати и онда када би нападач продужењем напада постигао циљ, тј. у ситуацијама када је прелазак у противнапад био једини излаз, без обзира на неповољне услове за његово извршење. Противнапад су изводиле све или скоро све снаге браниоца, и то првенствено јединице које су се налазиле у првој линији, а врло ријетко резерве — нарочито у најкритичнијем моменту за парирање непријатељског успјеха.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Најљепши примјери за ово су ангажовање резерви Врховног штаба на Макљену у Четвртој офанзиви: батаљона 1 далматинске бригаде 24 фебруара, дјелова 3 крајишке бригаде 29 фебруара и 4 црногорске бригаде 2 марта 1943 године.

Иако смо имали мноштво примјера заиста оригиналних и духовитих рјешења у извођењу противнапада и његових форми, ипак су ти противнапади начелно вршени на један или оба нападачева бока и на његову позадину (да би се дезорганизовао борбени поредак нападача, с једне, и обезбиједила брзина извођења и што већи успјех противнапада, с друге стране), док су фронтални противнапади на нападачеве главне снаге били веома ријетки.¹¹⁾

Противнапади су извођени највећом брзином и крајњом упорношћу. Они су обично отпочињали силовитим изненадним јуришем, уз изненадно отварање најјаче ватре са најближих отстојања и упо-

¹¹⁾ Овдје ћу навести само неколико од многобројних примјера:

17 бригада 28 славонске дивизије, која је добила задатак да затвори и упорно брани правац Чазма—Ивањићград и да спријечи интервенцију непријатељских снага ка Чазми, коју су нападале главне снаге, послела је положај на линији: Вучја Јама—Соварско Брдо—Совари—Липленица—Павличани. При томе је батаљон на Вучјој Јами имао задатак да изврши противнапад у лијеви бок нападача у моменту када се испољи његов напад дуж друма. А када су непријатељске главне снаге — потискујући већ трећи дан 3 батаљон фронтално дуж друма — већ рачунале на успјех, услиједио је противнапад батаљона са Вучје Јаме на његов истурени лијеви бок. Одмах затим кренуо је у противнапад и 3 батаљон. Непријатељ је био разбијен. Имао је 139 мртвих, 70 заробљених, заплијењена су 4 топа, 15 тешких митраљеза, 21 пушкомитраљез, 17 камиона, итд.

Трећег дана напада успјела су два италијанска батаљона са 500 четника, која су упорно нападала правцем: Книн—Кијево на положаје 3 и 4 батаљона 2 личке бригаде на линији Боснићи—Милојевићи—Тутуш, да потисну лијевокрилни батаљон на правцу главног удара. У моменту када је овај напад требало да успије, деснокрилни батаљон пошао је у противнапад на истурени лијеви бок непријатеља, а затим и батаљон који је отступао, тако да је непријатеља захватила паника, те је побјегао изгубивши 200 војника, 2 топа, 2 минобацача, 4 митраљеза, 29 моторних возила, итд.

У току Четврте офанзиве, 5 бригада 8 дивизије имала је задатак да не дозволи продор непријатеља правцем Бихаћ—Д. Лапац. Посјела је положаје на линији: Градина—Дреновача—Вршак—падине Милетина Брда—Узљебић. Један чук 7 СС дивизије, подржан артиљеријом и тенковима, 6 фебруара 1943 године извршио је напад на њене положаје. Заузео је Градину и Дреновачу и у моменту када су његови дјелови избијали на Дреновачу 1 чета 1 батаљона пошла је са Храстика у противнапад на његов истурени десни бок, а дјелови истог батаљона са Вршка у позадину. Истовремено су прешле у напад и јединице које су отступиле са Градине и Дреноваче. Непријатељ је одбачен у неред у \approx 150 избачених из строја.

23 фебруара 1943 године, пошто је група „Фогл“, на правцу Г. Вакуф—Прозор, заузела линију Кути—Јелаче—Мрачај — к 957—Баба — к 870, услиједио је снажан противнапад браниоца на бокове и центар непријатеља, што га је приморало да се повуче и обустави даљи напад.

23 маја 1943 године на правцу Фоча—Челебић непријатељ је са линије Трврх—Црни Врх прешао у одлучан напад. Пред њим су отступали слабији дјелови 1 пролетерске бригаде. Када је непријатељ избио на линију Под Раван—Кушлат—Корча, прешло је у противнапад 7 батаљона браниоца. У огорченим борбама непријатељ је био приморан да се повуче на линију полазних положаја и да пређе у одбрану.

28 маја 1944 године, бранећи правац Мркоњићград—Лисина, 13 пролетерска бригада је на положају Липовац—Липови Врх—Липа оставила само патроле, а прикупљене главне снаге држала позади. Када је непријатељ, не наишавши на отпор на положају, пошао у колонама, 2 и 4 батаљон прешли су у бочни противнапад, разбили га и одбацили уз велике губитке.

требу бомби, а често и хладног оружја. Свака спорост и неодлучност могла је довести до неуспјеха, јер се непријатељу пружала могућност да се среди и организује. Противнапад се најчешће завршавао јуришем и енергичним уништавањем окруженог непријатеља или гоњењем, при чему су самоиницијатива старјешина и бораца, њихова сналажљивост и лукавство и крајња ријешеност да постигну циљ имали ванредно велики значај. Колико су ови противнапади били ефикасни најбоље се види по неповољном односу снага, чак и у најтежим одбранбеним бојевима, јер су наше бројно и технички знатно слабије снаге у тим противнападима постизале одличне резултате.¹²⁾

А какав је био циљ ноћних противнапада? Ови противнапади су вршени са циљем да се уз помоћ осталих форми дејства разбије непријатељски напад и да се нападач натјера на пасивност. Ако одбраном и активним дејствима није било могуће задржати јаког непријатеља у току дана, онда су се редовно примјењивали ноћни противнапади.

Зависно од конкретне ситуације на бојишту, ови противнапади могли су имати различиту намјену. У повољним условима јединице НОВ су добијале задатак да ноћним противнападом разбију или униште непријатеља, што се нарочито догађало у већим непријатељским офанзивама, када би се нека непријатељска маневарска група развукла на неком правцу и када би њени мањи дјелови остали без тактичке везе са главнином или са сусједима, тако да их је било могуће почесно тући.¹³⁾ Када би непријатељ у току дана постигао успјех, а бранилац, с обзиром на знатну надмоћност нападача и друге услове, није могао да му то спријечи у току дана, вршен је ноћни противнапад, било на дио нападачевог борбеног поретка који је постигао највећи успјех, било на резерве, позадину, вагрене положаје артиљерије, итд., стим што је то понекад могао да буде и општи противнапад на читавом фронту. Циљ таквог противнапада био је да се нападач одбаца на полазне положаје, да му се преотме нека значајна тачка или линија коју је у току дана заузео, да му се нанесу губици и тиме

¹²⁾ У поменутом противнападу на Г. Вакуфу однос снага био је овакав: *непријатељ*: група „Фогл“ (738 пешадски пук 718 дивизије без једног батаљона) и ојачани 5 усташки здруг са 1 артиљерским дивизионом, 2 пионирске чете и дјеловима 202 тенковског батаљона — укупно око 7.000 војника; *наше снаге*: 7 и 8 бригада 7 дивизије, 3 крајишка бригада и један батаљон 1 далматинске бригаде — укупно око 3.000 бораца. Сем тога, пуна надмоћност непријатеља у авијацији (20 авиона било је непрекидно на бојишту), тенковима и артиљерији. У противнападу 23 маја 1943 године на правцу Фоча—Челебић однос је био овакав: *непријатељ*: 13 и 17 пешадски пук 2 планинске бригаде и једна чета Њемаца са једним артиљерским дивизионом — укупно око 2.500 војника; *наше снаге*: 2 батаљона 1 пролетерске бригаде, 3 батаљона Мајевичке и 2 батаљона Источнобосанске бригаде — укупно око 800 бораца. У артиљерији и авијацији непријатељ је био апсолутно надмоћнији.

¹³⁾ Типичан примјер за ово је ноћни противнапад 1 батаљона 6 крајишке и 3 батаљона 1 крајишке бригаде на 2 планинску бригаду на Еминовцима, 25/26 фебруара 1943 године у Четвртој офанзиви. Наступајући, почев од 20 фебруара, из Санског Моста, ова бригада је избила на Еминовце гдје се у току 25 фебруара почела да утврђује. Наши батаљони су је ноћу напали и постигли потпун успјех. Непријатељ је био разбијен, а батаљони су заплијенили 4 топа, 6 минобацача, 12 тешких митраљеза и 15 пушкомитраљеза, сву комору, итд., тако да је планинска бригада за дужи период била избачена из строја. Слично је и 7 дивизија на Ванији у Четвртој офанзиви у ноћним противнападима разбила два батаљона 369 дивизије.

се онеспособи за настављање напада. Овдје су се, дакле, постављали скромнији циљеви.¹⁴⁾ И, најзад, јединице НОВ су, у ситуацији када је непријатељ био далеко надмоћнији и када је испољавао крајњу упорност у нападу, вршиле мање или веће ноћне противнападе у циљу узнемиравања, изнуравања и доношења губитака да би онеспособиле нападача за даљи напад или бар смањиле његову упорност. Обично су се такви противнапади изводили мањим јединицама и веома често.¹⁵⁾

Пошто у току ноћи није могао испољавати своје техничко преимућство, непријатељ је обично обустављао напад, утврђујући се на достигнутим линијама и предузимајући мјере обезбјеђења, тако да су наше јединице у току ноћи имале пуну иницијативу. Ноћне противнападе су начелно изводиле јединице из прве линије, тј. оне које су се у току дана налазиле у одбрани.

Основна идеја ноћног противнапада заснивала се, као и обично, на постизању изненађења, на силовитом јуришу и примјени маневра, с тежњом да се непријатељ окружи и разбије.¹⁶⁾

¹⁴⁾ Тако је 6 крајишка бригада за шест дана, од 20 до 26 јануара 1943 године, у Четвртој офанзиви, затварајући правац Сански Мост—Лушци Паланка, којим су нападали надмоћнији дјелови 717 дивизије, сваке ноћи прелазила у противнападе и успијевала да одбацује нападача на његове полазне положаје.

3 бригада 6 дивизије је, затварајући правац Ловинац—Удбина на положајима Могорић—Липач—Троура, у ноћним противнападима 21/22 и 22/23 јануара 1943 године одбацвала нападача са Гостуше и Дебелаче, тако да су 31 и 32 усташка бојна прве ноћи, услјед снажног удара 1 и 3 батаљона, панично побјегле све до у Ловинац.

Читав низ успјелих ноћних противнапада извршиле су 7 дивизија на Банији, 5 дивизија на правцу Сански Мост—Бос. Петровац, снаге Главне оперативне групе на Неретви у Четвртој офанзиви, снаге Главне оперативне групе на правцу Фоча—Челебић, на правцу Јаворак—Брљево, итд. у Петој офанзиви, итд.

¹⁵⁾ Таквих противнапада изведено је веома много у тешким одбраненим бојевима, особито у Четвртој и Петој офанзиви. Ево шта каже Штаб 7 дивизије у депеши Врховном штабу од 24 фебруара 1943 године: „... Ми ћемо ноћас као и прошле ноћи предузети локалне противнападе“.

¹⁶⁾ 31 јануара /1 фебруара 1943 године јединице 5 дивизије извршиле су на Пауновцу ноћни противнапад. У току 31 јануара 1943 године непријатељ је са једним пјешадиским пуком успио да овлада к 470 и 402. Његова резерва (батаљон пјешадије) била је у с. Рамића, а ватрени положаји артиљерије у ближем рејону тога села. Зато је донијета одлука да се одморнијим снагама тајно обиђу непријатељски истурени дјелови и изврши изненадан напад на резерву у Рамићима, а дијелом снага на истурене положаје непријатеља. И заиста, непријатељ је био разбијен, заплијењена су и оштећена 4 тенка, итд.

21 маја 1943 године 13 пјешадиски пук 4 планинске бригаде, потискујући слабије дјелове Мајевичке и 6 источно-босанске бригаде, напредовао је око 15 км на правцу Фоча—Челебић и око 19.00 избио у с. Борје. У том моменту пристигао је један батаљон 1 пролетерске бригаде, брзо се развио и већ у 19.45 прешао у противнапад. Непријатељ је био изненађен силином јуриша наших бораца и почео да отступа у нареду. Командант 13 пјешадиског пука покушао је да среди борбени поредак, убацујући у бој други ешелон. Међутим, чим су пристигла још два батаљона, Штаб 1 пролетерске бригаде их је убадио у противнапад са задатком да изврше дубље обухват непријатеља и да га нападну с бокова и из позадине. Око 21.00, када је већ непријатељ био заузео нове положаје, борци батаљона су се привукли близу његових положаја, засули их

Овакви противнапади вршени су одмах по паду мрака, прије но што би непријатељ обуставио напад или одмах послѣје обустављања, или тек у неко доба ноћи. Потреба за бржим извођењем противнапада огледала се и у томе што су јединице (које су вршиле противнапад) морале ујутру поново да заузму положај за одбрану. Тешкоће у извођењу противнапада биле су у томе што није било много времена за његове припреме, што су јединице које су их изводиле подвргаване крајњем напрезању, тако да је често долазило до лутања, закашњења, па и до ударања на празно, ако је непријатељ у току ноћи измијенио распоред, итд.

Сви ови облици активних дејстава у одбрани — и дневни и ноћни — редовно су обезбијеђивали постизање циља одбране. Иако непријатељ често није био потпуно уништен или разбијен, ипак је ремећен његов план, тако да је не само био успораван темпо његових напада, већ су га наше јединице својим противдејствима често принуђавале да по дан-два, па и више, пређе у одбрану, а то вријеме он више никада није могао надокнадити.¹⁷⁾ Напротив, то вријеме је обезбијеђивало слободу рада главних снага НОВ у извођењу противофанзиве, што је увијек доводило и до краха непријатељских офанзива. То је уједно био и најбољи доказ вриједности тактичких начела и поступака НОВ у одбрани.

бомбама, а затим енергичним јуришем за 15—20 минута разбили их и нагнали у панично бјекство, све до Троврха, тј. отприлике до полазних положаја са којих је кренуо 21 маја ујутру.

¹⁷⁾ 24 фебруара 1943 године, послѣје противнапада наших снага на правцу Г. Вакуф—Прозор, група „Фогл“ била је приморана да пређе у одбрану у току 25 и 26 фебруара.

23 маја 1943 године на правцу Фоча—Челебић, послѣје успјелог противнапада наших снага, непријатељ је прешао у одбрану све до 25 маја, а затим продужио веома опрезним наступањем (иако су му давале отпор само наше заштитнице), затим је тек 28 маја избио непосредно пред прилазе на р. Тари, гдје је наишао на енергичан отпор дјелова 1 пролетерске бригаде.

Послѣје осам дана напада — од 20—28 јануара 1943 године — бројно четири пута јача колона дивизије „Ре“, која је добила задатак да брзо продре правцем Ловинац—Удбина, била је низом противнапада приморана да пређе у одбрану, тако да је командант 5 армиског корпуса 28 јануара извијестио своју армију: „Јужна колона дивизије „Ре“ брани се на познатим позицијама“.

На правцу Сански Мост—Бос. Петровац сви покушаји продора непријатеља у периоду од 20—28 јануара 1943 године остали су без успјеха. Штавише, због противнапада наших јединица непријатељ је био приморан да 21, 25 и 28 јануара сређује своје јединице и чека пристизање појачања.